

102/B
KISWAHILI KARATASI 1B
OCT/NOV 1996
2 ½ HOURS

1. UFAHAMU

Soma makala yafuatayo Kisha Ujibu Maswali

Zamani sana na hata hivi karibu watu wengi kote duniani walikuwa wakiamini kuwa kuna ardhi na mbingu tu basi. Imani hii ilijikita katika mantiki inayosema kwamba ardhi au dunia ipo katikati ya maumbile yote na isitoshe, ni tambarare.

Juu ya ardhi ni mbingu ambayo imejaa vimulimuli vidogovidogo sana viitwavyo nyota. Baina ya vimulimuli vipo viwili vikubwa viitwavyo mwezi na jua. Hivi viwili japo ni vikubwa kuliko vingine, bado ni vidogo kuliko ardhi.

Hii ndiyo imani iliyoutawala ulimwengu kwa miaka na miaka, na ikawa imekita mizizi. Lakini jinsi wanajimu walivyozidi kuelimika, waligundua kwamba ukweli wa mambo umejitenga kando kabisa na imani hii

Ukweli ni kwamba zima tulionalo la rangi ya samawati nusumviringo juu ya paa zetu za vichwa ni kubwa sana tena. Na si kubwa tu bali lazidi kupanuka. Katika bwaka hili lipanukalo kila uchao mna galaksi nyingi ajabu zisizokadirika. Ndani ya kila galaksi mna nyota mamilioni na mamilioni, malaki na kanui. Imejulikana kuwa nyota hizo japo huonekana kama vimulimuli vidogo sana usiku usiku ni kubwa ajabu. Kadiriya mwenyewe! Jua letu ni nyota kubwa sana. Ukubwa wake umezidi wa dunia mara nyingi sana, zaidi ya elfu moja! Basi fikiria juu ya ukubwa wote huo. Imegunduliwa ya kwamba jua ni nyota ndogo sana ikilinganishwa na zingine zilizo katika galaksi yetu tu, licha ya galaksi nyinginezo zilizoko katika bwaka.

Na haya sio maajabu peke yake. Wataalam wamevumbua mengi ya kushangaza zaidi. Mathalan, imekuja kufahamika kuwa jua letu ambalo ni nyota, lina sayari tisa zinazolizunguka. Baadhi ya sayari hizi ni Arthi yetu. Zaibaki, Zuhura, Mirihi, na mshitara baina ya tisa jumla. Baadhi ya sayari hizi zina visayari vidogo vinavyozizunguka. Visayari hivi ndivyo viitwavyo miezi. Ardhi yetu ina mwezi miwili ilhali Mshitara ina kumi na miwili! Sayari hizi zote na visayari vyao, au vitoto ukipenda, havitoi mwanga. Nuru ya mwezi na nuru ya hizo sayari zinazolizunguka jua letu inatokana na jua lenyewe. Kwa hakika ni mmeremeto tu unaotufikia sisi kupitia sayari hizi kutoka kwa nyota hii yetu iitwayo JUA.

Kama wasemavyo washahili ya Mungu ni mengi. Taswira tuliyo nayo katika maelezo haya yaonyesha jinsi ambavyo mwanadamu licha ya kuwa na akili nyingi, bado hajawahi kuigusia siri kamili ya mungu. Lakini kwa ufupi twaweza kusema hivi. Ikiwa katika bwaka lote kuna galaksi nyingi, bila shaka kwa vile jua ni nyota basi zimo sayari nyingi ajabu zinazolizunguka kila nyota au jua kama zipasavyo kuitwa. Kwa vile katika mfumo- jua imo sayari moja yenye viumbe vyenye uhai, binadamu wakiwemo, basi bila shaka katika mifumo- jua mingine katika galaksi yetu zipo sayari zinazofanana na

ardhi hii yetu, ambazo sina viumbe vilivyo hai- penginepo watu pia! Wanona maajabu? Na katika magalaksi mengine je? *Mambo pengine ni yayo hayo!* Kwa hivyo huenda ikawa peke yetu katika bwaka hili; labda tuna viumbe wenzetu ambao hatutakutana nao katika uhai wetu kwa sababu uwezo wetu wa kimaumbile, na vile kisayansi ni hatifu. Lakini, kwa vile mwenye kupanga maajabu hayo yote, yaani Mwenyezi Mungu ni huyo mmoja basi huenda sote tukakutana Ahera.

Mungu ni mkubwa

- (a) Kulingana na habari hii, taja mambo manne ambayo ni imani potovu (alama 4)
- (b) Kwa kusema “ukweli wa mambo umejitenga kando” Mwandishi anamaanisha nini? (alama 2)
- (c) Taja sifa zozote nne za maumbile ya anga zinazopatikana katika habari hii (alama 4)
- (d) Taja vitu viwili vipatikanavyo katika galaksi (alama 2)
- (e) Taja sayari mbili ambazo ni kubwa kuliko ardhi (alama 2)
- (f) Ni ithibati gani iliyotolewa kuonyesha kuwa nyota sio vijataa vidogo? (alama 1)
- (g) Bainisha nuru aina mbili tuzionazo angani (alama 2)
- (h) (i) Ni neno gani lenye maana sawa na “anga” ama “upeo” katika habari hii? (alama 1)
- (ii) Andika neno moja ambalo lina maana sawa na paa kama lilivyotumiwa katika taarifa (alama 1)
- (i) Mwandishi anaposema kuwa katika magalaksi mengine “mambo pengine ni yayo hayo” anamaanisha nii? (alama 1)

UFUPISHO

2. Soma habari ifuatayo kisha ujibu maswali

Mababu walituachia msemu maarufu kuwa “Kuzaa sio kazi. Kazi kubwa ni kulea.” Busara iliyomo katika methali hii inatupambazukia peupe pindi tukianza kuchunguza maisha ya vijana wa siku hizi katika jamii zote, hasa zile za Afrika. Kwa upande mmoja, maisha ya vijana hawa yanaonyesha cheche ya matumaini kwa maisha ya siku za usoni kwa sifa zao za mori na kupenda kujaribu na kushika mambo upesi kama sumaku. Lakini kwa upande wa pili, tunashuhudia upotevu wa kimawazo na hulka ambayo ndiyo kipingamizi cha kuendelea kwao kama raia wa kutegemewa.

Kuwanyeshea vijana lawama na kashifa za kila aina hakufai wala hakufui dafu katika juhudi za kuwaongoza na kuwalea. Kwa hili hatuna budi kusadiki, “mtoto umleavyo ndivyo akuavyo.” Basi hivyo badala ya kuwashambulia vijana wenyewe. Tutafanya hivyo kwa imani kuwa “mwiba uhomeako ndiko utokeako.” Kiini cha matatizo ya vijana wa leo ni namna ya mwongozo na vielezo wanavyopokea kutoka kwa wazazi, waalimu, viongozi wa kijamii wakiwemo pia wale wa medhehebu tofauti na hasa

kutokana na vyombo tofauti vya habari: vitabu majarida, filamu, magazeti na kadhalika.

Jamii ina haki gani kuwashtumu vijana iwapo mzazi, tangu utotoni mwao amewahubiria maji na huku mwenyewe anakunywa mvinyo? Kama fasihi na maandishi mengine wanayoyabugia vijana yamejazwa amali, picha, jazanda na taswira zinazohimidi ugeni na kutweza Uafrika, tutashangazwa na nini pale vijana watakapoanza kupania zile zile amali za ugenini? Iwapo jamii na mazingira wanamokulia vijana yanatukuza kitu kuliko utu. Hatupaswi kupepesa macho na kukonyeza tunapowaona vijana wakihalifu sheria zote kwa tamaa ya kujinufaisha binafsi.

Ni hoja isiyopingika kuwa kulea sio tu kulisha na kuvisha au kumpeleka mtoto shuleni sharti itambulike wazi wazi kuwa sehemu kubwa ya elimu na mwongozo unaoathiri mienendo ya jijana na watoto haitokani na yale waambiwayo bali hasa yote wanaoyashuhudia kwa macho na hisia zao.

- (a) Katika aya ya kwanza, maisha ya vijana wa kisasa yameelezwaje? (alama 6)
- (b) Kwa nini vijana hawapaswi kulaumiwa kulingana na mwandishi Maneno 30 – 35 (alama 8)
- (c) Eleza sifa za malezi bora (alama 6)
(Maneno 20 – 25)

3. MATUMIZI YA LUGHA

- (a) Sahihisha makosa yaliyomo katika sentensi mbili zifuatazo
 - (i) Bei za vitu zimepanda juu sana siku hizi
 - (ii) Weka mizigo kwa gari (alama 2)
- (b) Eleza maana ya sentensi hizi
 - (i) Mikono yao imeshikana
 - (ii) Mikono yao imeshikamana (alama 2)
- (c) Andika sentensi zifuatazo ukitumia kinyume cha neno lililoandikwa kwa herufi za Mlazo
 - (i) Usijaribu *kupaaza* sauti unapoimba
 - (ii) Huyu ni mtu *mwenye busara*
 - (iii) Binadamu hawezi *kumuumbua* mwenzake
- (d) Fafanua maana za misemo ifuatayo kwa kuitungia sentensi
 - (i) Kula uyundo (alama 2)
 - (ii) Kula uhondo (alama 2)
 - (iii) Kula mori (alama 2)

(e) Akifisha kifungu kifuatacho
Bwana mwenyekiti wetu wa leo wazazi wote na hata wanafunzi leo ni siku muhimu je mngenda niwafahamisha msaada tuliopokea kutoka kwa wizara ya elimu (alama 4)

(f) Eleza kazi ifanywayo na
(i) Mhariri
(ii) Jasusi (alama 4)

(g) Tunasema: Mtoto huyu mzuri anapendeza
Ukitumia majina yafuatayo kamilisha sentensi ukifuata mfano ulio hapo juu

- (i) Ngome (alama 1)
(ii) Mitume (alama 1)
(iii) Heshima (alama 1)
(iv) Ng'ombe (alama 1)
(v) Vilema (alama 1)

(h) Kutokana na vitenzi tunaweza kuunda majina na pia kutokana na majina tunaweza kuunda vitenzi. Mfano

Jina	Kitendo
Mwuzaji	Uza
Mauzo	Uza
Wimbo	Imba

Sasa kamilisha:

Jina	Kitenzi
(i) Mnanda	
(ii) Kikomo	
(iii)	Ruhusa
(iv)	ashiki
(v)	husudu (alama 5)

(i) Andika katika msembo halisi
Mvulana alimwambia baba yake kuwa alitaka kwenda sokoni (alama 2)

(ii) Andika katika msembo wa taarifa
“Nitakuwa nikija hapa kila siku kukuona”, Kamau alimwambia shangazi yake

(j) Eleza matumizi ya ‘Po’ katika sentensi hii (alama 2)
Nilipofika nilimwona pale alipokuwa amesimama

(k) Mtu akicheza mchezo mahali Fulani tunaweza kusema alichezea hapo
Ukifuata mfano huu, tumia vitenzi vilivyoko katika mabao kukamilisha
(alama 2)

(i) Ali hapo (la)

(ii) Ali hapo (fa)

(iii) Ali hapo (oa) (alama 3)

<http://atikaschool.org>
sales@manyamfranchise.com [0728450425]